

SZEMLE

JÓZSEF ATTILA-DOKUMENTUMOK KÖTETEI

JÓZSEF ATTILA KÉZIRATAI ÉS LEVELEZÉSE (KATALÓGUS) NÉGYSZEMKÖZT AZ UTÓKORRAL JÓZSEF ATTILA FÉNYKÉPEINEK IKONOGRÁFIÁJA

A Petőfi Irodalmi Múzeum jelentős szerepet vállalt a József Attila-hagyaték közkinccsé tételében. A költő születésének 75. évfordulója alkalmából több kiadvánnyal gazdagította a József Attila-irodalmat. Ezek között van a kéziratokból és levelekből összeállított jegyzék, valamint a József Attiláról készült fényképek gyűjteménye.

A kéziratok és a levelezés katalógusa többet ad a címben közölnél. Az ezernél több vers, az ötvennél több próza, a negyven műfordítás, továbbá a 334 megírt, valamint a 368 kapott levél kéz-, illetve gépiratának szakszerű rendbeszedése és leírása mellett az ajánlásoknak és a feljegyzéseknek a teljes szövegét is közlik. Ezenkívül a József Attila családjával, iskoláival, mozgalmi, írói és szerkesztői tevékenységével kapcsolatos dokumentumokkal is megismertetik az olvasókat. A 2203 adatot tartalmazó katalógusban való könnyebb tájékozódást segíti a „lelőhelymutató”, melyen belül a közgyűjteményben, a magántulajdonban és az ismeretlen helyen levő, továbbá a hasonmásban és fényképmásolatban található dokumentumokat különítik el egymástól. Megadják az ismeretlen helyen levő anyagok egykori tulajdonosainak a nevét. Az ívnyi terjedelmű „melléklet”-ben 18 kézirat fotomásolata található; közöttük négy olyané, amelyhez az összeállító M. Róna Judit csak a katalógus nyomdai munkálatai közben jutott hozzá, s így azokat már nem sorolhatta a többi közé.

A József Attila-dokumentumok: kéziratok, ajánlások gazdag száma, illetve azok születésének körülményei tanúságot tesznek a költő – sokat hangoztatott – szeretet-vágyáról, emberi kapcsolatok teremtésére való törekvéséről. Sok ismert és – még jó pár – ismeretlen név, személy szerepel a névsorban, s egy jó részük kapcsolatának, kötődésének a feltárásával adós a József Attila-kutatás. Maguk az ismert dokumentumok arra is utalnak, hogy sok kallódó József Attila-kézirat vár még felderítésre. A költő személyes és alkotói életútjának alapos megismerésében pedig jelentős szerepet kapnak e relikviák. A verseskötetek

ajánlása például az évek során változó társasági-baráti kör felderítéséhez adnak tájékoztató pontokat. Emellett az egyes személyekkel fenntartott rövidebb vagy hosszabb ismeretségről is tájékozódni tudunk belőlük. Az eddig nem publikált ajánlások között egy-kettő az eddig nem teljesen tisztázott személyes és alkotói konfliktusok megismeréséhez is segítséget adnak. Így például a Fenyő Lászlóval kialakult személyes ellentét feloldásának útját szemlélhetjük az ajánlások hangvételéből. A Kassák Lajos költészetéről írt elfogult és elítélő kritika megbánásának is tekinthetjük a „tisztelettel, barátsággal és szeretettel” átadott *Medvetánc* kötet ajánlását. Hasonló önkritika van a Komlós Aladárnak címzett ajánlásokban.

A *József Attila válogatott levelezése* c. kötet (Fehér Erzsébet összeállításában) után már azt hihettük, hogy a költő által írt levelek nagy részét ismerjük; a katalógus tanúsága szerint azonban a családi levelezésből az Etelka nővérhez szólók nagy része, a Jolánhoz és a Makai Ödönhöz írtak közül egy-kettő nem került publikálásra. A makói atyai-baráti pártfogónak, Espersit Jánosnak küldött írások közül jó néhány utólag került a Múzeum birtokába.

Az alkotói kapcsolatok részletesebb megismerése szempontjából figyelemre érdemesek a Berda Józsefnek, Bresztovszky Edének, Cserépfalvi Imrének, Gáspár Endrének és Veres Péternek küldött – eddig nem publikált – József Attila-levelek. A tragikus vég bekövetkezésének körülményeiről szerezhetnénk újabb ismereteket az 1937 áprilisa és decembere között Flórának írt vallomásokból és üzenetekből, melyek a címzett birtokában őrzik a titkokat.

József Attila naptárakban, füzetekben és egyéb helyeken fennmaradt feljegyzései: nevek, címek, műsorok, tervek az életútban jártas kutatók számára adnak segítséget és feladatokat. A személyével kapcsolatos – a születési bizonyítványtól a periratokig terjedő – gazdag dokumentum-anyag a személyes és az alkotói pálya szinte minden jelentős állomásáról ad hiteles és pecsétes bizonyítványt. Ezek közül hiányolom a statárium elleni tiltakozás József Attila-gyűjtőívét 1932-ből; mely a Párttörténeti Intézet Archivumában található.

A József Attila- emlékek, ereklyék közé tartoznak a róla készült fényképfelvételek, melyeket a *Négyszemközt az utókorral* című kiadvány tartalmaz. A könyv külső borítóján a *Fototéka* cím fényképgyűjteményt ígér; a belső címlapon – az alcímben – ugyanakkor már e képek „ikonográfiája”; azaz tárgyának és szellemi tartalmának ismeretése is olvasható. És Macht Ilona – a kötet összeállítója és előszavának írója – hat oldalon mesterien megoldotta ezt az ikonográfiai alapvetést. Tisztázza azt, hogy mit jelentett József Attila számára a

fénykép. Vágó Mártára hivatkozva állapítja meg, hogy „József Attila számára nem volt közömbös, mit ment meg a fényképezés emberi vonásaiból az utókor számára, miként állítja testi valóját a késői szemlélő elé”. Ezt bizonyítják az egyes József Attila-versek, melyekben a személyi jegyek költői tudatosodása nyer kifejezést (*Önarckép, Reménytelenül*).

Az eddig ismert 70 József Attila-fényképet időrendi sorba szedve közli az összeállító, s bevezetőjében rövid, de tartalmas ismertetést ad az egyes életkorok képeiről. A gyermekkori felvételekről megállapítja, hogy azokon „az ’öt és fél kilósnak szült anyám’ tartósnak bizonyult nyomai láthatók”. A Makótól Párizsig vezető diákpályán igazolvány- és csoportképek örökítették meg komoly tekintetét és „sűrű nagy hajá”-t. 1927–28-ból a budapesti, ürmhegyi és szabadszállási felvételek „a vidám, kamaszos, vigyorgó” József Attilát mutatják. 1929 nyaratól a tömött bajusz lett egyéniségének fényképen meghatározó jegye. Maga is úgy látta, illetve láttatta: „Bajuszom mint telt hernyó terül / elillant ízű számrá szét”. (*Reménytelenül*) 1935-ig a munkásmozgalmi és írói társak körében a magabiztos és vidám költő nézett szembe a fényképezőgéppel. Az 1936–37-ben készült portrék már a „szomorú tekintetű” embert mutatják.

A József Attiláról készült fényképfelvételek nagy része alkalmi jellegű, amatőrök által készített, s ebből eredően gyenge vagy éppen rossz minőségű foto. Mindezek ellenére – írja Macht Ilona – „számunkra, akik nem ismerhettük közvetlenül a költőt, a képek aligha nélkülözhető segítőtársaink életének s egyéniségének megismerési folyamatában”. Maguk a fényképek: születésük körülményei, a rajta látható személyek sok életrajzi vonatkozású ismeretet adnak; s a még bizonytalan és megfejtetlen adataik a kutatók számára jelölnek ki feladatokat.

A két múzeumi összeállítás értéke – a saját kapuján túltekintő – dokumentáris gazdasága és teljessége, továbbá a helyesen megtalált, illetve megválasztott rendező elv érvényesítése. Mindezzel példát adnak a magyar irodalom története – még múzeumok és levéltárak mélyén rejtőző – dokumentumainak szakemberek és olvasók számára egyaránt használható feltárására, illetve közzétételére. A társadalom és az irodalom történetét kutató szakemberek a József Attila-életút és -mű még feltáratlan, illetve meg nem magyarázott részproblémáira vonatkozóan kapnak figyelem felkeltő adatokat. Szerepet játszhatnak új összefüggések, kapcsolatok észrevételében és felismerésében is a közölt dokumentumok: levelek, fényképek s mások. Többek közt: az Oswald Istvánnak Bécsben dedikált *Nem én kiáltok* kötet szövege arra utal, hogy József Attila a Collegium Hungaricumban nemcsak „takarító és kiségitő” munkát látott el, hanem a „könyvtáros tisztséget” is be-

töltötte. Ez az információ magyarázatot ad például a Lábán Antal igazgatóval később is meglevő jó kapcsolatára; de ugyanakkor még inkább homályban hagyja a Collegiumból való távozásának konkrét okát. Az 1929 szeptember-október havában – a MABI balatonlellei szanatóriumában – készült fényképek s velük kapcsolatos emlékezések egy eddig nem ismert és nem elemzett életrajzi epizódról adnak hírt; pedig ez a Márta-szerelem utóéletékeként is figyelemre érdemes.

A József Attila életéről bővebb ismereteket szerezni óhajtó olvasó számára – József Attila levelező partnerei, a dedikált köteteket kapók névsorán és a fényképeken kívül – az ajánlások és más személyes jegyzetek teszik érdekessé és olvasmányossá a köteteket.

Az itt bemutatott két József Attila-kiadvány egy-egy induló sorozat első számú kötete. Az első a *Klasszikus magyar írók kéziratának és levelezésének katalógusai*, a másik a *Fototéka* sorozat-címet viselő, és szerkesztőjük Láng József. Üdvözljük a vállalkozást, és reméljük, hogy viszonylag sűrűn és az elsőkhöz méltó tartalmi és formai kiállításban fogják követni egymást a kötetek. A sorozatszerkesztőtől csak azt kérjük, hogy magyarítsa meg a címeket; jelen esetben a „fototéka” és az „ikonográfia” sok egy helyen, különösen ha mind a kettőre van egy-zavas magyar szó is. (Petőfi Irodalmi Múzeum, 1980.)

M. PÁSZTOR JÓZSEF

„SEBED A VILÁG”

NÉGY KÖNYV JÓZSEF ATTILÁRÓL

„Emlékem egyre merevbb lesz” – írta le a költő, félve a halhatatlanság hideg magasától, a bármilyen értelmű kanonizálástól. Születésének 75. évfordulója előtt magam is féltettem, mint annak idején Petőfit és Adyt is. De, hadd tegyem hozzá: magunkat is féltettem, mert talán túlzottan is szeretünk ünnepelni, mert – Petőfi szavaival – „vasárnapi nép vagyunk”. Joggal fogalmazta meg 1973-ban Illyés Gyula: „Az ünnepelés nemcsak az ünnepeltre vet fényt. Hanem az ünnepelőre is. Minden korszak a saját képességeiből tesz vizsgát azzal, hogy egy-egy alkotó művéből mit tud hasznosítani.” Nos, a József Attila-évforduló megünneplése nem volt „hangos”, a kiadványok megjelentetése nem volt kampányszerű, s ha minden vonatkozásában nem is, útkeresésében, szándékában már a költő útmutatását látszott követni. Ezt igazolja az a négy, „műfajában” egymástól ugyan különböző, mégis hasonló célokat megvalósító kötet, amelyről szólni szeretnék.